

УДК 330.342.146:005.22(477)

ПРІОРИТЕТИ ПОЛІПШЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ СУСПІЛЬНИХ БЛАГ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ**Кічурчак М. В., к.е.н.***Львівський національний університет імені Івана Франка*

Метою є окреслення світоглядно-прикладних засад удосконалення відтворення суспільних благ під час реалізації стратегії сталого розвитку національної економічної системи. Завданнями є: з'ясувати найголовніші ризики дестабілізації відтворення суспільних благ з огляду на особливості функціонування вітчизняної економічної системи та інституту суспільного вибору; детермінувати чинники і пріоритети поліпшення їхнього відтворення в контексті сталого розвитку економіки України. Використано методи наукової абстракції, індукції та дедукції, аналізу та синтезу, системно-синергетичну та еволюційно-генетичну парадигми. Обґрунтовано, що стратегічна зорієнтованість національної економічної системи на сталий розвиток сприятиме переборюванню деструкцій відтворення суспільних благ, спричинених дією на нього таких чинників: перманентність змін і невизначеність перспектив зростання, що створило підґрунтя для закріплення рентно-сировинного вектору розвитку; неунормованість принципів визначення “глибини” ринкової лібералізації та характеру реформування відносин власності; наявність інформаційних асиметрій у практиці надання таких благ і дуалізм відносин між їхнім продуцентом і споживачами; недорозвиненість інституту суспільного вибору; композиційні суперечності трансформації економічної системи та надмірна тінізація економічних відносин. Пріоритети поліпшення відтворення суспільних благ під час інкорпорації стратегії сталого розвитку передбачають зменшення амплітуди невизначеності у функціонуванні вітчизняної економічної системи та завершення формування інституту суспільного вибору.

Ключові слова: суспільні блага, відтворення, стратегія сталого розвитку, економічна система, інститут суспільного вибору

UDC 330.342.146:005.22(477)

PRIORITIES OF THE PUBLIC GOODS REPRODUCTION IMPROVING DUE TO IMPLEMENTATION OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT STRATEGY IN THE ECONOMIC SYSTEM OF UKRAINE**Kichurchak M., PhD in Economics***Lviv National University named after Ivan Franko*

The purpose is to specify the world outlook and applied principles of the public goods reproduction improving due to implement of the sustainable development strategy of

the national economic system. The tasks are: to find out of the most important risks of the public goods reproduction destabilization taking into account characteristics of the national economic system and public choice institute functioning; to determine the factors and priorities of the improvement of their reproduction in the context of the sustainable development of Ukrainian economy. The research is based on the scientific abstraction, deduction and induction, analysis and synthesis methods, system-synergic and evolution-genetic paradigms. The author has found out the strategic orienting of the national economic system due to the sustainable development will facilitate to overcome of the public goods reproduction destructing caused by the effect on it of such factors: continuance of the modifications and uncertainty growth prospects which created the underground for strengthening of the rent and primary products development; non-valuing of the identification principles of the market liberalization “depth” and character of the property relation reforming; existence of the information asymmetries in the practice of such goods providing and dualism of the relationships between their producer and consumers; low development of the public choice institute; compositional contradictions of the economic system transformation and extreme shadowing of the economic relationships. The priorities of the public goods reproduction improving due to incorporation of the sustainable development strategy forecast the diminution of the vagueness amplitude in the national economic system functioning and carrying out of the public choice institute forming.

Keywords: public goods, reproduction, a sustainable development strategy, an economic system, a public choice institute

Актуальність проблеми. Характер розвитку економічної системи та інституту суспільного вибору (СВ) не лише переформатували відносини держави, фірм і домогосподарств у сфері відтворення суспільних благ (СБ) в Україні, а й сформувавши найголовніші засади взаємодії економічних агентів в умовах ринку. Поряд з цим набуття чинності стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» зумовило трансформацію вектору розвитку комплексу інститутів в національній економіці, у тім числі тих, що пов’язані з наданням СБ. Тому виникає потреба на світоглядно-прикладному рівні визначити пріоритетні напрями удосконалення відтворення таких благ з урахуванням змін, спричинених імплементацією засад сталого розвитку в економічну систему України.

Аналіз останніх наукових досліджень. Наукові дослідження, пов’язані із з’ясуванням особливостей впливу економічної системи та низки політичних чинників на окремі складові відтворення СБ,

проводили низка знаних українських і зарубіжних вчених-економістів. Серед них варто виокремити наукові розвідки Дж. Б'юкенена, З. Варналія, О. Ватаманюка, В. Вишневського, Б. Гаврилишина, В. Гейця, А. Гриценка, Л. Гринів, О. Длугопольського, Н. Дучинської, Т. Єфименко, Ю. Кіндзерського, Я. Корнаї, Б. Кульчицького, Л. Лисяк, О. Макарової, А. Мельник, О. Молдован, В. Небрат, М. Олсона, Н. Супрун та інших, що стосувались типологізації економічних систем, визначення найголовніших стратегій розвитку національної економіки, реформування суспільних фінансів, формування дієвого інституту держави, реалізації соціальної політики та детінізації. Хоча дослідження відомих вчених сприяли прогресу економічної науки на вітчизняних і зарубіжних теренах, проте залишилася низка не повною мірою висвітлених питань, пов'язаних з визначенням імперативу поліпшення якості відтворення СБ в контексті реалізації стратегії сталого розвитку національної економічної системи.

Мета дослідження полягає в окресленні світоглядно-прикладних засад удосконалення відтворення СБ в умовах реалізації стратегії сталого розвитку національної економічної системи. Завданнями є: з'ясувати найголовніші ризики дестабілізації відтворення СБ з огляду на особливості функціонування вітчизняної економічної системи та інституту суспільного вибору; детермінувати чинники і пріоритети поліпшення їхнього відтворення в контексті сталого розвитку економіки України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Згідно з еволюційно-генетичною та системно-синергетичною парадигмами на якість відтворення СБ впливає ступінь розвитку економічної системи та інституту СБ. На світоглядному рівні сформовано підходи до поєднання ринкової і соціальної організації діяльності індивідів через політичний процес, детерміновано роль інституту демократії у забезпеченні економічного розвитку, окреслено чинники конфліктності та досягнення компромісу інститутів [1, р. 302–304; 2, р. 89–100; 3, р. 572–574]. З огляду на це ринкова трансформація економічної системи та інституту СБ характеризується позитивними і негативними наслідками впливу на відтворення СБ в Україні. До здобутків належить руйнація традицій адміністративно-командного господарювання і формування економічної системи ринкового типу, в якій конституційовано плюралізм різних форм власності, економічні свободи, базові функції держави і демократичні

механізми здійснення СБ. Погодимось із тим, що «справжній сучасний ринок починається там, де суспільство, засноване на громадянських засадах, а держава і бізнес відкривають простір для прояву творчої і професійної наснаги людей» [4, с. 770], і в «суспільстві є більше поваги до приватної власності, до прав жінок, є віра серед молоді у працьовитість і принаймні деяку можливість впливати на власну долю» [5, с. 240]. На підставі цього констатуємо, що в Україні відбулося перезавантаження відносин продуцента і споживачів СБ у царині організації їхнього надання. Проте «реформи в Україні, задекларовані як ліберальні, не спромоглися досягти головної мети, що ставить перед собою справжній лібералізм, – створення добробуту для усіх верств населення, а не лише окремих його нечисленних груп і представників» [6, с. 29]. Тому еволюція економіко-політичних чинників сприяла появі й системних ризиків дестабілізації виробництва СБ у нашій країні.

Серед таких ризиків виокремимо перманентність перебування економічної системи України у стані змін через багатовекторність цілей, завдань і заходів із розбудови державності та переформатування моделі взаємодії держави, фірм і домогосподарств. Така мультиаспектність реформування вітчизняної економіки сприяла тому, що для відтворення СБ не були притаманними часово-просторова узгодженість, динамічність і цілевідповідність. Вважаємо, що поліпшення умов відтворення СБ повинне передбачати орієнтованість розвитку економічної системи України на досягнення бажаного кінцевого результату, підґрунтям чого є координованість дій держави, фірм і домогосподарств за ключовими напрямками реформ. У такому разі середовище відтворення СБ набуватиме рис визначеності та прогнозованості, що даватиме змогу не лише формувати відповідні стратегії, а й реалізовувати їх.

Зниженню ефективності виробництва СБ сприяло також і закріплення в економічній системі України рентно-сировинного вектора розвитку. Це відбувалося з огляду на усвідомлену необхідність побудови інноваційно-інвестиційної моделі, здійснення комплексної модернізації національної економіки і реалізації концепції сталого розвитку. Згідно з думкою А. Гриценко «інверсійний тип ринкової трансформації, поєднаний із глобалізаційними процесами, призвів до того, що Україна не вибудувала свого внутрішнього ринку, не створила

відповідного споживчого та виробничого попиту і пропозиції, не задовольнила базових потреб населення, а зразу у визначальній частині пристосувалася до фрагментів зовнішніх ринків у вигляді сировинного придатка» [7, с. 8]. Об'єктивно вибір на користь регресивної моделі розвитку мав інерційний характер, підґрунтям чого були: наявний потужний природно-ресурсний потенціал і продовження його використання в період до і після проголошення незалежності України; точковість структурного оновлення національної економіки, спричинена обмеженими інвестиційними можливостями економічних агентів, формуванням кланово-олігархічних угруповань, процесами злиття держави і бізнесу; монополізація базових секторів і слабкість імпульсів до інноваційної діяльності; порівняна простота входження на міжнародні сировинні ринки і закріплення на них.

Наслідком цього стало переважання у реальному секторі виробництва низькотехнологічної продукції з низьким вмістом доданої вартості, що знизило внутрішню і зовнішню конкурентоспроможність економіки України. Через відповідні механізми передання це загострило питання забезпечення макроекономічної стабілізації, послабило позиції вітчизняних товаровиробників на внутрішньому ринку, посилило залежність від кон'юнктури зовнішнього ринку, призвело до надмірної експлуатації природних багатств країни і поглиблення екологічної кризи [6, с. 268–269; 8, с. 100–101; 9, с. 23; 10, с. 10–11; 11, с. 471; 12, с. 210, 218]. У часовому розрізі ці проблеми в Україні не було подолано, бо найяскравіше вони проявили себе на тлі впливу світових фінансово-економічних криз і соціальних «вибухів». Тому однією з важливих умов, що може поліпшити відтворення СБ, є кардинальна структурна перебудова національної економічної системи, що передбачає зміну імперативу руху згідно з еволюційно визначеними цілями стратегії сталого розвитку.

Насамперед це стосується промисловості, бо «проблеми промисловості – це накопичені до критичної межі деструктиви у структурно-виробничих, регіональних, технологічних, інституційних, відтворювальних, зовнішньоторговельних, ринкових, організаційно-управлінських, регулювальних характеристиках функціонування галузі, що ...загрозливі для господарської системи країни з точки зору збереження її цілісності, можливостями задоволення потреб соціуму...» [6, с. 134]. Вважаємо, що без прямої зацікавленості представників

промислової бізнес-еліти успішна реалізація цілей, завдань і заходів структурної модернізації промисловості за оптимістичним сценарієм буде ускладненою, а за песимістичним – приречена на невиконання. Оскільки у вітчизняній промисловості досягнуто достатнього рівня домінування недержавного сектору, потрібно сформувати дієві мотиваційні механізми для стимулювання власників і менеджменту промислових підприємств до впровадження сучасних технологій, підґрунтям чого є продовження практики дерегуляції підприємницької діяльності, співпраця з інститутами генерування інновацій, реальний захист прав інтелектуальної і приватної власності тощо.

Нові кроки зі зміни імперативу розвитку відображено у стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [13]. Якщо згідно зі стратегією буде забезпечено сталість, зрозумілість і прозорість правил оподаткування, захищено права інвесторів і створено інструменти ефективної протидії рейдерству, поліпшено інвестиційний клімат і реалізовано екологічний імператив, то у вітчизняній економічній системі все ж таки буде закладено надійний фундамент для розбудови тривалої співпраці держави із промисловцями. У середньо- і довгостроковому періоді це приведе до поступового оновлення техніко-технологічної бази виробництва, зростання конкурентоспроможності та ділової активності вітчизняних промислових підприємств, що за інших однакових умов створить належне підґрунтя для акумулювання державою більших обсягів ресурсів для виробництва СБ в Україні.

Крім того, непрямим індикатором поліпшення середовища відтворення СБ в Україні повинне стати нарощування внутрішнього інвестування, бо воно свідчить про відновлення довіри економічних агентів до інститутів фінансового ринку, національної валюти, влади та протидії корупції. Зазначимо, що чутливість до змін поточної соціальної, економічної, політичної і безпекової ситуації належала до однієї з вагомих причин згортання інвестиційної активності у нашій країні, особливо у 2014–2015 рр. Фондом гарантування вкладів фізичних осіб станом на 01.01.2016 р. виплачено вкладникам неплатоспроможних банків 65,9 млрд грн [14], у 2014–2015 рр. величина депозитів домогосподарств у національній валюті в банківській системі порівняно з 2013 р. зменшилася на 58,9 млрд грн [15]. Активізація інвестування домогосподарствами тісно пов'язана із створенням сприятливого

монетарного середовища, підставою чого є підвищення стійкості банківської системи, рівня захищеності прав юридичних і фізичних осіб, забезпечення стало низьких темпів інфляції, та удосконалення фіскального стимулювання [16, с. 62–63, 65]. Згідно з цим кумулятивний ефект від розширення інвестування сприятливо позначиться на стані економіки України, що через відповідні трансмісійні механізми зміцнить ресурсну базу виробництва СБ і сприятиме переходу до розширеного відтворення із заданими пропорціями розподілу і перерозподілу ВВП.

Серед ризиків дестабілізації виробництва СБ є неусталеність підходів до визначення «глибини» ринкової лібералізації вітчизняної економічної системи. Головними причинами цього були: тривалість конкретизації співвідношення державного і приватного секторів, невизначеність строків приватизації, розмитість підходів у сфері раціоналізації структури державної власності і формуванні найголовніших засад приватизаційної політики. Погодимось із тим, що наслідком «...стала відмова від створення СБ через кодифіковані та специфіковані правила економічного розвитку та поява якісно нових ніким не обмежуваних можливостей використовувати державну владу як інструмент переділу і домінування на ринку...» [6, с. 258]; «у процесі трансформаційних перетворень економіка набула рентного характеру і не перетворилася в економіку неокласичної індустріальної моделі розвитку» [17, с. 7]. Тому актуальним кроком на цьому шляху має бути завершення приватизації в економічній системі України, що знизить її привабливість як одного з важливих інструментів акумулювання коштів для надання СБ під час загострення питання покриття дефіциту зведеного бюджету, посилення політичного популізму і досягнення короткострокових соціальних ефектів для соціально вразливих верств населення.

Також це стане каталізатором усунення прихованих деструкцій у формуванні повноцінних ринкових відносин, інституціоналізації умов швидкого нагромадження та оновлення капіталу, мінімізації використання тіньових схем приватизації та пошуку ренти у відносинах із державою, появи реально ефективних власників і менеджменту. Оптимізму надає і те, що «жорстка і безкомпромісна боротьба кланово-олігархічних груп не дає їм можливості приватизувати державу раз і назавжди, змушуючи їх постійно звертатися до народу за підтримкою, а отже – залишаючи надію на зміну ситуації в майбутньому» [10, с. 9]. На

нашу думку, важливим напрямом поліпшення умов відтворення СБ має стати чітка заданість співвідношень державного і недержавного секторів у вітчизняній економіці, що можна досягнути завдяки кращій специфікації прав власності та створенню стимулів для продуктивної підприємницької діяльності. У перспективі це дасть змогу сформувати багатоканальну систему фінансування виробництва СБ, у якій особливого значення надаватимуть розвитку інституту державно-приватного партнерства.

Ще одним ризиком дестабілізації відтворення СБ стала інкорпорація інформаційних спотворень у практику господарської діяльності держави, фірм і домогосподарств, зовнішнім проявом чого стали хронічна невідповідність прогнозних і фактичних макроекономічних індикаторів і програм розвитку України. З цього приводу О. Молдаван зазначив, що «до 2005 р. у бюджетному процесі уряд спирався передусім на оцінку фіскального потенціалу економіки країни, ...починаючи з 2005 р. ...план збору доходів став у меншій мірі ґрунтуватися на економічних можливостях держави» [18, с. 5]; Л. Лисяк визначила, що «дестабілізуючим фактором для бюджетної політики стає інфляція, ...закладені цільові орієнтири у проекти державного бюджету на черговий рік у таких умовах відрізняються від фактичних, іншими словами показники бюджету стають нереалістичними» [19, с. 203–204]. З боку економічних агентів це зумовило скептичне ставлення до функціональності інституту держави як головного виробника СБ у вітчизняній економічній системі через явні прорахунки під час ухвалення урядових рішень.

Унаслідок цього у вітчизняну модель відтворення СБ було імплементовано подвійні стандарти відносин держави з фірмами і домогосподарствами, де всі учасники цього процесу показово визнали свої обов'язки і специфікували правила взаємодії, але пристосували їх для забезпечення власних інтересів. Тому економічні агенти завжди обережно сприймали новації держави у сфері відтворення СБ, надаючи перевагу поширенню фрірайдерської поведінки, а держава – поблажливо ставилася до цього. На цьому тлі зниження рівня асиметричності інформації та перетворення держави на надійного і передбачуваного партнера належать до базових передумов поліпшення відтворювального процесу для СБ в економічній системі України.

Крім того, для переходу відтворення СБ на новий якісний рівень потрібно мінімізувати ризики проявів макроекономічної нестабільності, унаочненням чого стали інфляційні процеси та шоки глибокої девальвації гривні. Важливим соціально-економічним впливом інфляції є перерозподіл доходів та прихована «конфіскація» грошей населення через так званий «інфляційний податок», а також зростання невизначеності для бізнесу в процесі прийняття інвестиційних рішень [20, с. 8]. Змістовності заходам макроекономічної стабілізації може надати корекція механізмів взаємодії між елементами економічної системи, бо оздоровлення монетарної складової нівелюється через втрати конкурентоспроможності у фізичному секторі, посилення експлуатації природних ресурсів, рентно-орієнтовану поведінку представників урядової машини. Вважаємо, що одним із чинників поліпшення середовища відтворення СБ повинна бути гармонізація взаємодії всіх найголовніших інститутів економічної системи України, підставою чого є реальні заходи із реформування всіх сфер господарювання та дорожня карта євроінтеграції.

Суттєвий вплив на деформацію відтворення СБ мали і композиційні суперечності трансформації економічної системи України, що утворилися через пошук компромісу між жорсткістю ринкового механізму та умовами соціалізації. Підґрунтям цього стали рудименти високих соціальних стандартів адміністративно-командної і процеси еволюції ринкової економічної системи в Україні. На думку вчених, «незважаючи на значні зміни у сучасних суспільних відносинах, поряд із залишками елементів старої (радянської) системи стосунків залишається і значна частка патерналізму» [21, с. 29]; «системна трансформація суспільства передбачає зміни й перетворення суспільних структур, у межах яких можуть паралельно протягом якогось часу співіснувати як нові, так і старі елементи» [22, с. 15]. Тому одним з головних напрямів підвищення результативності відтворення СБ повинне стати узгодження між собою засад взаємодії регуляторів свідомого та несвідомого походження, що пов'язане з усуненням системних інституційних дихотомій, зумовлених усвідомленням необхідності змін та відсутністю/недорозвиненістю механізмів забезпечення таких змін.

Не менш вагомим чинником, що зумовив деструкції відтворення СБ в економічній системі України, стала тінізація економічних відносин, яка призвела до поширення рентно-пошукової діяльності на різних щаблях урядування. До найголовніших причин тінізації у нашій країні належать: механістична заміна старих інститутів на нові, що не враховувала попередніх соціальних, економічних, екологічних, політичних та історичних передумов розвитку; наявність окремих впливових груп з панівним положенням на ринку; неадекватна галузева структура та монопольне становище базових галузей; затяжний характер суспільного перерозподілу національного багатства тощо. Це сприяло виникненню потужного симбіозу офіційного та тіньового секторів української економіки, який для домогосподарств, фірм і держави виявився важливим і, по суті, незамінним, призвівши до імплементації рентно-пошукових засад розвитку національної економічної системи. У контексті відтворення СБ закріплення фрірайдерської поведінки спричинене внутрішніми суперечностями вітчизняної податкової системи [23, с. 158–161], згідно з цим «заможні приховують доходи, щоб не сплачувати податки, а бідні приховують доходи, щоб мати право на отримання державної допомоги» [21, с. 22].

Додаткової стійкості тіньовому сектору в економічній системі надано завдяки соціальній адаптивності індивідів до виживання у складних життєвих обставинах. Бо «у поєднанні з такими типовими українськими рисами, як схильність до побутового облаштування, здатність до його забезпечення у найнесприятливіших умовах, створили можливості такого суспільного перерозподілу багатства, яке є принципово неможливим в інших індустріальних країнах» [24, с. 278]. Наявність потужного тіньового сектору в економічній системі індукувала сигнали, згідно з якими економічні агенти почали надавати перевагу приватним благам перед суспільними, що перманентно знижувало тонус зацікавленості у виробництві СБ на прозорих, соціально контрольованих і демократичних засадах. Головними причинами цього в економічній системі України були викривлення в роботі урядової машини, які націлювали на суспільне неприйняття її дій у сфері акумулювання і розподілу обмежених ресурсів на виробництво СБ.

Зовнішнім проявом цього було нецільове витрачання коштів платників податків на атрибути розкошу представників урядової еліти, висвітлення

способу життя їхнього найближчого оточення та активне використання адміністративного ресурсу для розв'язання низки приватних питань. Це різко дисонувало із заходами уряду, орієнтованими на поліпшення якості добробуту для більшості домогосподарств і створення сприятливих умов для фірм. Підтримуємо думку науковців, що «за роки незалежності у державі не було створено належних умов для системної протидії корупції» [25, с. 489], і незважаючи на те, що «у своїй більшості неформальні практики суперечили формальним нормам, проте здатність до врегулювання економічних відносин та розв'язання поточних проблем суб'єктів господарювання забезпечувала їхню стійкість» [26, с. 16]. Вважаємо, що зниження рівня тінізації вітчизняної економічної системи та переорієнтація роботи держави на забезпечення саме суспільних інтересів повинні бути серед пріоритетів поліпшення умов відтворення СБ.

Це передбачає впровадження жорстких заходів із детінізації економічних відносин, що ґрунтуються на поліпшенні якості існуючих інституцій – реальна активізація боротьби з корупцією, забезпечення верховенства права, технократичність урядування, розбудова демократичних механізмів контролю. Проте досягнення позитивного ефекту від них ускладнюється тим, що подолання такої компоненти тіньового сектору, як корупція, пов'язана з боротьбою урядової машини проти себе самої. Тому однією з важливих передумов успішної детінізації є зміна суспільних установок і цінностей, що передбачає відмову від соціальної пасивності та розбудову громадянського суспільства. Скорочення частки тіньового сектору в економічній системі України за інших однакових умов сприятиме не лише появі додаткових можливостей до покращення якості і розширення обсягів надання СБ, а й посилить позиції інституту держави як ефективного виразника суспільних інтересів.

Серед ризиків дестабілізації відтворення СБ доречно виокремити й недостатню дієвість інституту СБ в нашій країні, бо завдяки явищу синергізму політичний ринок і чинна конструкція політичного правління володіють особливим статусом як стосовно відтворення СБ, так і вітчизняної економічної системи. Це пов'язане з тим, що інститут СБ є складовою відповідної моделі взаємодії держави, фірм і домогосподарств, детермінуючи «правила» поведінки економічних агентів та умови їхньої адаптивності до змін. Бо «економічний вплив у

поєднанні із політичним може дати поштовх процесу посиленої концентрації ресурсів, що ще більше загострює нерівність та напругу в суспільстві» [27, с. 154]. Тому в Україні збурення, зумовлені незавершеністю формування інституту СБ, несприятливо позначилися як на відтворенні СБ, так і на стані економічної системи. Вирішення найгостріших проблем виробництва СБ, спричинених неунормованістю і непрозорістю функціонування інституту СБ у вітчизняній економічній системі, передбачає розв'язання низки завдань.

Серед них виокремимо відхід від практики скорочення фаз політичного циклу, унаслідок чого порушували ритмічність роботи механізму відтворення таких благ. Це спричинене тим, що зростання частоти перезавантаження різних гілок державної влади, міжчасова адаптація одержувачів політичної ренти та дії з максимізації політичної підтримки з боку електорату, особливо від 2005 р., звузили горизонти планування, переформатували визначення пріоритетності та посилили фіскальну централізацію виробництва СБ. Також незавершеність електорального циклу інкорпоровала дії зовнішньо націлені на підвищення матеріального добробуту соціально вразливих верств населення, хоча насправді вони були мало сумісні із фактичним станом розвитку економічної системи України. Тим самим «державна використовувала фінансову слабкість громадянського суспільства аби встановити контроль над ним» [28, с. 15], бо із заданими критеріями розподілу ВВП на виробництво приватних благ і СБ, узгодження різнопланових суспільних інтересів містило ознаки популізму. Безпосередньо в економічній системі України сформовано умови для посилення макроекономічної розбалансованості, регламентації неофіційної співпраці фірм і домогосподарств з урядовою машиною і «несанкціонованого» розширення функціональних повноважень останньої. У реальному секторі це загострило ситуацію із переходом вітчизняної економічної системи до сталого розвитку, зовнішнім проявом чого були інтенсифікація залучення природних ресурсів у виробництво, поширення нелегального видобутку корисних копалин і тіньового відчуження територій.

Вважаємо, що упорядкованості виборчих фаз політичного циклу можуть надати такі процеси, як: завершення конституційної реформи та формування партійної системи; посилення суспільного контролю

електорату за діями їхніх уповноважених представників у царині підзвітності та права на дострокове відкликання; забезпечення сталості виборчого законодавства з питань делегування повноважень та умов повторного переобрання. Вжиття комплексу заходів, спрямованих на забезпечення зрілості інституту СБ, забезпечить ритмічність роботи механізму відтворення СБ, визначить середньо- і довгострокові перспективи виробництва таких благ, мінімізує прояви макроекономічної нестабільності та сприятиме подоланню структурних деструкцій в економічній системі України.

Актуальним завданням поліпшення якості інституту СБ в системі відтворення СБ повинна стати розбудова демократії. Незрілість представницької демократії в Україні створила підґрунтя для латентного нагромадження протестного потенціалу економічних агентів і незадоволення діями інституту держави, зумовленого низькими базовими стандартами добробуту, використанням адміністративного ресурсу під час розподілу обмежених бюджетних коштів і розпорошеністю відповідальності між різними гілками влади. Погодимось із тим, що «створення інституційних каналів для реалізації групових інтересів утруднює процеси макроекономічної стабілізації та відкриває можливості для отримання ренти, коли політична та адміністративна еліти можуть використовувати важелі державного управління всупереч пріоритетам економічного і соціального розвитку» [29, с. 531]. Тому в основі української моделі представницької демократії є: активне використання маніпулятивних електоральних технологій; непрозора процедура делегування повноважень; дистанціювання уповноважених представників від виборців і практика взаємної підтримки.

Також далеким від завершення є формування системи прямої демократії, що через референдум повинна забезпечити участь громадян України у процесах ухвалення рішень у сфері виробництва СБ. Парадоксальність ситуації полягала в тому, що в Україні сформовано відповідну нормативно-правову базу та демократичні інститути для ініціювання референдуму, але його проведення є ускладненим з погляду процедури конкретизації питань і способу виконання рішень. В нашій країні було проведено два всеукраїнських референдуми 1991 р. і 2000 р., до 2009 р. – 151 місцевий референдуми [28, с. 21]. Якщо за результатами

першого всеукраїнського референдуму Україна в легітимний спосіб стала незалежною, то узаконення результатів другого триває і дотепер. Також були обмежені права громадян на проведення місцевих референдумів на підставі усунення із Закону України «Про всеукраїнський референдум» (2012 р.) положень, які регулюють питання організації місцевих референдумів. Тим самим штучно створено підґрунтя для наростання територіальної конфліктності, відсторонення електорату від прямої участі в ухваленні рішень на місцевому рівні, посилення політичної нестабільності. У сфері відтворення СБ віддзеркаленням цієї ситуації стало послаблення бюджетної спроможності субнаціональних урядів надавати такі блага більш автономно у зв'язку зі слабкістю їхньої доходної бази і поширення практики міжбюджетного перерозподілу.

Удосконалення чинної моделі демократії дозволить підвищити результативність виробництва СБ, бо сприятиме розбудові громадянського суспільства, переборюванню пасивності електорату, наданню достовірної та своєчасної інформації про дії уряду у сфері акумулювання та розподілу бюджетних ресурсів, скороченню розмитості меж відповідальності за неефективні урядові рішення, алгоритмізації процедур проведення всеукраїнських і місцевих референдумів. Згідно із системно-синергетичною та еволюційно-генетичною парадигмами ці заходи будуть індукувати позитивні сигнали не лише для відтворення СБ, але й для всієї економічної системи України на підставі формування транспарентних відносин держави, фірм і домогосподарств, мінімізації проявів пошуку політичної ренти, забезпечення якісного суспільного контролю за діями урядової машини, створення сприятливих умов для розвитку.

Висновки. Хоч в Україні після проголошення незалежності світоглядно осмислено і сформовано, по суті, новаторські знання, які поєднали теорію і практику реформування економічної системи та відтворення СБ, проте напрями еволюції економіко-політичних чинників зумовили деструкції їхнього розвитку. До ризиків дестабілізації виробництва СБ в економічній системі України *належать*: перманентність змін, підґрунтям чого є орієнтованість на короткострокові орієнтири розвитку і недостатня ефективність використання регуляторів свідомого походження; рентно-сировинний вектор розвитку, що наближає нашу

країни до країн третього світу і примітивізує структуру національної економіки; неунормованість засад визначення «глибини» ринкової лібералізації та характеру реформування відносин власності; наявність інформаційних асиметрій у практиці продукування СБ і «подвійні» стандарти відносин між продуцентом і споживачами; композиційні суперечності трансформації економічної системи і наявність потужного тіньового сектору; недорозвиненість інституту СВ і слабкість контролю електорату у сфері узгодження суспільних інтересів і розподілу ресурсів на продукування таких благ.

Безумовним імперативом поліпшення відтворення СБ у вітчизняній економіці в умовах реалізації стратегії сталого розвитку має стати зменшення амплітуди невизначеності напрямів еволюції вітчизняної економічної системи та інституту СВ. Цьому сприятимуть перехід від слабо виражених до активних дій у сфері комплексного реформування країни, проведення заходів із переборювання хронічної макроекономічної розбалансованості, здійснення переструктуризації реального сектору на користь високотехнологічних виробництв і припинення неконтрольованої експлуатації наявних природних багатств, дієвість протидії корупції та зменшення рівня захоплення держави, завершеність конструкції інституту СВ. Перспективи подальших досліджень удосконалення виробництва СБ пов'язані з детермінацією механізму переходу економічної системи до моделі сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Buchanan J. M. The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy / J. M. Buchanan, G. Tullock // The Collected Works of James M. Buchanan. – Indianapolis, IN : Liberty Fund, Inc, 1999. – Vol. 3. – 384 p.
2. Kornai J. Anti-equilibrium: on economics system theory and the tasks of research / J. Kornai. – London–Amsterdam : North-Holland publishing, 1971. – 400 p.
3. Olson M. Dictatorship, Democracy, and Development / M. Olson // The American Political Science Review. – 1993. – Vol. 87. – № 3. – P. 567–576.
4. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку : монографія / В. М. Геєць. – К., 2009. – 864 с.
5. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє / Б. Гаврилишин. – К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2009. – 248 с.

6. Кіндзерський Ю. В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації : монографія / Ю. В. Кіндзерський. – К., 2013. – 536 с.
7. Гриценко А. Системна криза як наслідок базової деструкції економіки України і шляхи її подолання / А. Гриценко // Вісник НБУ. – 2014. – № 5. – С. 8–12.
8. Вишневський В. П. Оподаткування в емерджентній економіці: теоретичні засади і напрями політики : монографія / В. П. Вишневський. – Донецьк, 2012. – 128 с.
9. Гринів Л. С. Нові методи вирішення екологічних проблем: фізико-економічна інтерпретація / Л. С. Гринів // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 4. – С. 20–33.
10. Гриценко А. Методологічні основи модернізації України / А. Гриценко // Економіка України. – 2011. – № 2. – С. 4–12.
11. Єфименко Т. І. Податки в інституційній системі сучасної економіки : монографія / Т. І. Єфименко. – К., 2011. – 687 с.
12. Супрун Н. А. Інноваційна діяльність корпорацій як чинник економічного розвитку / Н. А. Супрун, Т. Сливка // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – № 1. – С. 210–222.
13. Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>.
14. Кошти, що виплачені вкладникам неплатоспроможних банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua/statystyka>.
15. Грошово-кредитна та фінансова статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58127.
16. Пріоритети інвестиційної політики в контексті модернізації економіки України : аналітична записка / [А. П. Павлюк, Д. С. Покришка, О. О. Молдован та ін.] ; за ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2013. – 80 с.
17. Дучинська Н. Розвиток відносин власності та їх вплив на зміни у механізмах нагромадження капіталу в трансформаційних економіках / Н. Дучинська // Вісник ДНУ. – Серія «Економіка». – Вип. 2. – 2008. – № 10/1. – С. 3–13.
18. Молдован О. О. Стратегія реформування системи державних фінансів України: завдання, пріоритети, механізми : аналітична записка / О. О. Молдован. – К.: НІСД, 2014. – 48 с.
19. Лисяк Л. В. Бюджетна політика в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : монографія / Л. В. Лисяк. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.

20. Петрик О. Інфляція в Україні та її прогнозування в Національному банку / О. Петрик // Вісник НБУ. – 2012. – № 5. – С. 8–12.
21. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні : монографія / О. В. Макарова. – К., 2015. – 244 с.
22. Кульчицький Б. В. Типологізація і порівняння економічних систем суспільства (проблеми теорії і методології) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / Б. В. Кульчицький ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2004. – 42 с.
23. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи : монографія / [П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул, З. С. Варналій та ін.] ; за ред. З. С. Варналія. – К.: Знання України, 2008. – 675 с.
24. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований : монография / [С. И. Архиреев, А. А. Гриценко, И. Й. Малый и др.] ; под ред. д-ра экон. наук А. А. Гриценко. – Х. : Форт, 2008. – 927 с.
25. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації : монографія / [З. С. Варналій, Я. А. Жаліло, А. І. Мокій та ін.] ; за ред. д.е.н., проф. З. С. Варналія. – К. : Вид-во НІСД, 2006. – 576 с.
26. Ватаманюк О. З. Інститут підприємництва в господарській системі України / О. З. Ватаманюк, І. Я. Сухарська // Економічний часопис – XXI. – 2013. – № 5–6 (1). – С. 14–17.
27. Мельник А. Ф. Публічний сектор і державна політика в демократичному суспільстві : монографія / А. Ф. Мельник, О. В. Длугопольський. – Тернопіль : Екон. думка, 2008. – 240 с.
28. Влада, суспільство, громадянин: проблеми взаємодії в сучасній Україні : Аналітична доповідь / за ред. О. М. Майбороди. – К. : ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. – 64 с.
29. Небрат В. В. Еволюція теорії державних фінансів в Україні : монографія / В. В. Небрат. – К., 2013. – 584 с.